

მერაბ ხმალაძე ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი
თბილისის ივ.ჯავახიშვილის სახ. სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი

საქართველოს დემოგრაფიული პრობლემები

საქართველომ თავისი მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის მანძილზე ბევრი ჭირ-ვარამი და შესაბამისად დემოგრაფიული კრიზისი გადაიტანა. მაგრამ, მისი მოსახლეობის მცირე რიცხოვნობის პირობებშიც კი არ დაუკარგავს თვითგამრავლების უნარი. ქართველების თვითგადარჩენის ინსტინქტმა ბუნებრივ პირობებთან, სწრაფად აღდგენად მეურნეობასთან და ქართველი კაცის შრომისმოყვარეობასთან ერთად უზრუნველყო ერის ფიზიკური არსებობა.

თუმცა მსოფლიოში XX საუკუნის დასასრული და XXI-ის დასაწყისი არაორდინარული დემოგრაფიული განვითარებით ხასიათდება. ქვეყნების ერთ ნაწილში ადგილი აქვს მოსახლეობის უზომოდ გაფართოებულ აღწარმოებას, მეორეგან – მარტივს, მესამეგან – შეკვეცილს და აღწარმოების სამივე ტიპის თანაარსებობის პირობებში, ვარაუდობენ, რომ მომავალში დედამიწის მოსახლეობა შეწყვეტს ზრდას. ამასთან, არაა გამორიცხული, რომ დედამიწის მოსახლეობის რიცხოვნობის უცვლელობის პირობებში ქვეყნების ერთ ნაწილში შესაძლებელია მოსახლეობის ზრდა, ხოლო მეორეში – შემცირება. პირველს მიეკუთვნება აზიის, აფრიკისა და ლათინური ამერიკის, ხოლო მეორეს – ევროპისა და ამერიკის ქვეყნები.

როგორც ჩანს, აღნიშნულმა ტენდენციამ ფაქტობრივად მიიღო შეუქცევადი ხასიათი, რამდენადაც ევროპის ზოგიერთი ქვეყნის მოსახლეობის კლება კომპენსირდება აზიიდან და აფრიკიდან, ასევე პოსტსაბჭოთა ქვეყნებიდან მოსახლეობის მიგრაციით.

გაეროს პროგნოზების თანახმად, არც თუ შორეულ მომავალში დედამიწის ეთნო-დემოგრაფიული სურათი რადიკალურად შეიცვლება და არაა გამორიცხული მან ორი დემოგრაფიული სამყაროს შეჯახების სახე მიიღოს, რასაც არასასურველი შედეგები მოჰყვება მთლიანად დედამიწის ცივილიზაციისათვის.

ამას ხაზს იმიტომ ვუსავმთ, რომ პირველ რიგში დადგება მცირერიცხოვანი ერების ფიზიკური არსებობის ყოფნა-არყოფნის საკითხი. ხომ არ ჩაინთქმებიან ისინი მსოფლიოს მრავალრიცხოვან ერთიან დემოგრაფიულ ოკეანეში. მათთან ერთად ხომ არ

გაქრება მათი ენა, დამწერლობა და კულტურა, რაც მთლიანობაში დედამიწის ცივილიზაციის გაღარიბებას გამოიწვევს.

აღნიშნული საშიშროება საქართველოსთვის რეალობას უახლოვდება. საქართველოში უკვე ჩამოყალიბდა მოსახლეობის აღწარმოების შეკვეცილი ტიპი, რაც გამოიწვია საქართველოში 1990 წლებიდან გამეფებულმა საზოგადოების ღრმა საყოველთაო

კრიზისმა. 1990-იანი წლებიდან სულ რამდენიმე წელიწადში დემოგრაფიულმა ვითარებამ საქართველოში განიცადა უდიდესი ძალის დამანგრეველი დარტყმა, რომელიც ფაქტიურად კატასტროფის ტოლფასია, ხოლო მისი კომპენსაცია ძალიან გაჭირდება. მაგალითად, თუ 1990-იან წლებამდე საქართველოში დემოგრაფიული პოლიტიკის სტრატეგიულ ამოცანად მიჩნეული იყო მოსახლეობის რიცხოვნობის სტაბილიზაციის მომენტის გადაწევა რაც შეიძლება მეტი რიცხოვნობით, დღეს იგი ფაქტიურად ოცნებად იქცა. ქვეყნის სადღეისო და სამომავლო საზრუნავი უნდა იყოს შევინარჩუნოთ არსებული მოსახლეობა, არ მოხდეს მისი დეპოპულაცია, მით უმეტეს, რომ ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი გარემოებიდან გამომდინარე გაეროს პროგნოზის თანახმად, საქართველოს მოსახლეობა 2050 წლისთვის სავარაუდოდ შემცირდება 3,3 მილიონამდე.

საქართველოს დემოგრაფიული პრობლემებიდან ძირითადია შობადობა, რამდენადაც ის გადამწყვეტ როლს ასრულებს მოსახლეობის აღწარმოებაში. შესაბამისად, აუცილებლად ვთვლით განვიხილოთ შობადობის დონის **ისტორიული ევოლუცია და მისი თანამდეროვე მდგომარეობა.**

შობადობის დონე საქართველოში ისტორიულად დაბალი იყო მეზობელ ქვეყნებთან და ევროპის მრავალ ქვეყანასთან შედარებით. მე-XIX საუკუნის მეორე ნახევარში შობადობის დონით რუსეთი და კავკასიის მეზობელი ქვეყნები საქართველოს 1,3-1,5 – ჯერ აღემატებოდნენ. მაგრამ, მოკვდაობის შედარებით დაბალი დონე საქართველოში უზრუნველყოფდა ამ ქვეყნებთან შედარებით მაღალ ბუნებრივ მატებას.

საქართველოში შობადობის დაბალ დონეს მეზობელ ქვეყნებთან შედარებით ძირითადად განსაზღვრავდა ორი გარემოება: საქართველოს მცირემიწიანობა და აგრარულ ურთიერთობათა ხასიათი. 1924-1925 წლების მონაცემებით საქართველოში ერთ მეურნეობაზე მოდიოდა 2,6 დესეტინა მიწა, სომხეთში – 3,2 დესეტინა, ხოლო აზერბაიჯანში – 5,6 დესეტინა. ამასთან ერთად, რუსეთში, აზერბაიჯანსა და სომხეთში გავრცელებული იყო სათემო მიწადსარგებლობა, რაც გულისხმობდა მიწის

პერიოდულად გადანაწილებას ოჯახის წევრების რიცხვის პირდაპირპროპორციულად რომელიც ოჯახის სიდიდის და შესაბამისად შობადობის ზრდის მნიშვნელოვან სტიმულს წარმოადგენდა. საქართველოში კი გავრცელებული იყო მიწადსარგებლობის კერძო მესაკუთრული (საეზოვე) სისტემა, რომელიც მიწის პერიოდულ გადანაწილებას გამორიცხავდა და ოჯახში შვილების რიცხვის შეზღუდვას იწვევდა. მიწადსარგებლობის აღნიშნული სისტემის გავრცელება საქართველოში ქართველი ისტორიკოსების აზრით იწყება მე-IV საუკუნიდან, რაც მრავალწლიანი ნარგავების მქონე ქვეყნისთვისა არის დამახასიათებელი. მეურნეობის ასეთი ტიპი მიწის პერიოდულად გადანაწილებას რა თქმა უნდა ვერ აიტანდა.

შობადობის შემცირება საქართველოში დაიწყო 1865 წლიდან. კერძოდ, 1865-1913 წლებში შობადობის კოეფიციენტი 401-დან 281-დე შემცირდა. შობადობის დონის შემდგომი მნიშვნელოვანი შემცირება საქართველოში იწყება 1960 წლის შემდეგ. მაგალითად, 1960-1990 წლებში შობადობის დონე 241-დან 171-დე დაეცა. ამის შემდეგ შობადობა კატასტროფულად მცირდება: 1991წ. – 16,61-დე, 1992წ. – 14,9 1-დე, 1993წ. – 12,6 1-დე, ხოლო 2012 წელს – 11,7 1-დე.

როდესაც ვლადიმერობთ საქართველოში შობადობის დონეზე წარსულში და დღეს, ინტერესმოკლებული არ იქნება აღვნიშნოთ ის ფაქტორები, რომლებიც განაპირობებდნენ დღევანდელთან შედარებით შობადობის მაღალ დონეს წარსულში.

უპირველეს ყოვლისა, შობადობის მაღალი დონე წარმოადგენდა რეაქციას მოკვდაობის და კერძოდ ჩვილ ბავშვთა მოკვდაობის მაღალ დონეზე. შობადობის მაღალი დონის მიუხედავად მოუსავლიანობა, ომები, შიმშილი, ეპიდემიები, იწვევდა ისეთ მაღალ მოკვდაობას, რომ შობადობის შედეგი მინიმუმამდე დაჰყავდა. განსაკუთრებით მრავალი ადამიანის სიცოცხლე ეწირებოდა ეპიდემიებს. მთელი მოსახლეობის და განსაკუთრებით ერთ წლამდე ჩვილთა მოკვდაობა მაღალი რჩება მთელი მე-XIX საუკუნის მანძილზე. მაგალითად, მე XIX საუკუნის მიწურულს ჩვილთა მოკვდაობა ნორვეგიაში შეადგენდა 1161, ბავარიაში – 3721, ხოლო თბილისის გუბერნიაში – 2211.

საქართველოში მე-XIX საუკუნის მეორე ნახევარში მშობლების საშუალო ასაკი შვილის დაბადებისას აღწევდა 30 წელს (ახლა 25). იმისათვის, რომ მშობლების თაობა შეიცვალოს შვილების თაობით რაოდენობრივად, საჭიროა დაბადებულებმა მიაღწიონ მშობლების იმ ასაკს, რა ასაკშიც იყვნენ მშობლები მათი დაბადებისას, ე.ი. იმ პერიოდისათვის უნდა მიეღწიათ 30 წლისთვის. მაგრამ აღმოჩნდა, რომ 1875-1879 წლებში

საქართველოში, 30 წლის ასაკს ვერ აღწევდა დაბადებულთა 57%. აღნიშნული მაჩვენებელი რუსეთის ევროპულ ნაწილში აღწევდა 53%, საფრანგეთში, შვეიცარიაში, შვედეთში, ნორვეგიაში, დანიაში, ირლანდიაში, ისლანდიაში – 40-45%, ხოლო ევროპის დანარჩენ ქვეყნებში ის 50-60% და ზოგად 65%-ს აღემატებოდა.

აქედან ჩანს, თუ მშობლებს უნდოდათ გაეზარდათ შვილების გარკვეული რაოდენობა, საჭირო იყო მასზე სულ ცოტა ორჯერ მეტი გაეჩინათ. დემოგრაფიულ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ წარსულში ოჯახები იყვნენ არა იმდენად მრავალშვილიანები, რამდენსაც მეტს აჩენდნენ. არსებული სტატისტიკური მონაცემებით ოჯახის საშუალო სიდიდე წარსულში დიდად არ განსხვავდებოდა თანამედროვე ოჯახისაგან, თუმცა საზოგადოებაში გაბატონებულია აზრი, რომ წარსულში მოსახლეობა ცხოვრობდა ოქროს დემოგრაფიულ საუკუნეში, ოჯახები იყვნენ მრავალშვილიანები და მხოლოდ ჩვენს დროში ადამიანები „გაფუჭდნენ“, რამაც მიგვიყვანა მცირე შვილიანობამდე. ამასთან დაკავშირებით აღვნიშნავთ, რომ საქართველოში 1886 წლის მოსახლეობის აღწერით კომლის საშუალო სიდიდე 6,2 კაცს შეადგენდა. ახლა ოჯახის საშუალო სიდიდე საქართველოში 4 კაცს შეადგენს. თუ გავითვალისწინებთ, რომ როგორც წესი, კომლი ერთზე მეტი ოჯახისაგან შედგებოდა, ამ ორ მაჩვენებელს შორის არსებითი განსხვავება აღარ დარჩება.

შობადობის მაღალი დონე და შვილების დიდი რიცხვი საჭირო იყო აგრეთვე მშობლების სიბერის უზრუნველსაყოფად. მაღალ შობადობაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა ოჯახის ეკონომიკური ფუნქცია. წარსულის ოჯახები წარმოადგენდნენ როგორც მომხმარებელ, ისე მწარმოებელ ოჯახებს. ამ პირობებში ბავშვების შრომა ფართოდ გამოიყენებოდა და ისინი მნიშვნელოვან სამუშაო ძალას წარმოადგენდნენ.

რამდენადაც შობადობის მაღალი დონე წარმოადგენდა რეაქციას მოკვდაობის მაღალ დონეზე, ამ უკანასკნელის შემცირებას მოჰყვა შობადობის დაცემაც. მოკვდაობის დონის შემცირება კი შესაძლებელი გახდა ეკონომიკის განვითარებამ, რამაც საშუალება მისცა სახელმწიფოს ჯანდაცვისათვის გამოეყო გარკვეული სახსრები. მთავარი ამ საქმეში იყო მასობრივი ეპიდემიების მოსპობა. უკვე 1890 წლიდან ევროპაში ყვავილის შემთხვევას ადგილი აღარ ჰქონია.

საწარმოო ძალების განვითარებამ სოფლის მეურნეობაში და მოსავლიანობის ზრდამ მოხსნა მასობრივი შიმშილობის საფრთხე. ამ საკითხში განსაკუთრებული როლი ითამაშა ევროპაში ამერიკიდან შემოტანილი მაღალმოსავლიანი კულტურების გავრცელებამ. ამერიკიდან შემოვიდა დაახლოებით 40-დე სახეობის სასარგებლო

მცენარეულობა, რამაც კვების საკითხში გამოიწვია ნამდვილი რევოლუცია. ივანე ჯავახიშვილს თავის მონოგრაფიაში – „საქართველოს ეკონომიური ისტორია“, გამოკვლეული აქვს საქართველოში აღნიშნული კულტურების გავრცელების საკითხი.

საზოგადოებრივმა პროგრესმა, სოციალური უზრუნველყოფის სისტემის განვითარებამ, შვილების, როგორც მშობლების სიბერის უზრუნველყოფის გარანტის როლი მინიმუმამდე შეამცირა, თუ საერთოდ ზედმეტი არ გახადა.

შეიცვალა ოჯახის ფუნქცია. მისმა მწარმოებლურმა ფუნქციამ გარკვეულად დაკარგა მნიშვნელობა და გაიზარდა მომხმარებლის ფუნქცია. წარმოების ტექნიკური აღჭურვილობის ზრდამ შეზღუდა ბავშვთა არაკვალიციფიური შრომის გამოყენების სფერო და ბავშვი ოჯახში მწარმოებლიდან მომხმარებლად იქცა. ამის შედეგად ოჯახში მრავალშვილიანობის შეზღუდვამ ეკონომიკური გამართლებაც ჰპოვა.

დემოგრაფიული განვითარების შედეგად მრავალშვილიანობიდან საშუალოშვილიანობაზე გადასვლა კანონზომიერი მოვლენაა, მაგრამ საქართველოში მოხდა გადასვლა მცირეშვილიან (1-2 შვილით) ოჯახზე, რაც უზრუნველყოფს მხოლოდ მოსახლეობის შეკვეცილ აღწარმოებას. შესაბამისად დაბადებული შვილების თაობა ნაკლებია მშობლების თაობაზე.

საქმე ისაა, რომ მოსახლეობის გაფართოებულ აღწარმოებას უზრუნველყოფს სამშვილიანი ოჯახი. დღეს საქართველოში პრობლემაა მეორე შვილი. „ბავშვების ყოლის მოთხოვნილებას“ სრულიად აკმაყოფილებს ოჯახში საშუალოდ ორი და ხშირად ერთი შვილიც კი. სწორედ აქ წამოიჭრება წინააღმდეგობა ოჯახსა და საზოგადოებას შორის, რამდენადაც საშუალოდ ერთ და ორ შვილიანი ოჯახი ვერ უზრუნველყოფს მოსახლეობის გაფართოებულ აღწარმოებას.

შესაბამისად, საქართველოში დღის წესრიგში დგას ერთიანი კომპლექსური, სტრატეგიული სოციალურ-დემოგრაფიული პოლიტიკის შემუშავება და ცხოვრებაში გატარება შობადობის სტიმულირების მიზნით, რაც აუცილებელია ქვეყნის რეგიონალური, პოლიტიკური და ეკონომიკური უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად.

რეზიუმე

დემოგრაფიული კრიზისი საქართველოში დაიწყო 1990-იანი წლების საყოველთაო კრიზისის შედეგად. აღნიშნული პერიოდიდან დღემდე შობადობის დონე ვერ უზრუნველყოფს გაფართოებულ აღწარმოებას. სავარაუდოა მოსახლეობის რიცხვის

მკვლევარი შემცირება, რაც საქართველოს დემოგრაფიული, პოლიტიკური და ეკონომიკური უსაფრთხოების შესუსტებას გამოიწვევს.

Merab Khmaladze

**Georgia. Iv. Javakhishvili Tbilisi State University
Professor, Doctor of Economics Sciences**

Demographic problems of Georgia

Demographic crisis in Georgia began in 1990 as a result of common crisis. From this period to the present day, reproduction level is not capable to ensure expanded playback. There is expected a sharp decline in population, which possibly will lead to a Georgia's weakening in demographic, political and economic capacity.